

Маргарита Бордонос

*У минуле навпростець,
або
Невеличкі казочки
про старовинне місто на Десні*

Департамент інформаційної діяльності
та комунікацій з громадськістю
Чернігівської обласної державної адміністрації

Маргарита Бордонос

**У минуле навпростець,
або
Невеличкі казочки
про старовинне місто на Десні**

Житомир
ТОВ «Бук-Друк»
2017

УДК 821.161.2

Б 82

Книга видана коштом обласного бюджету Чернігівської області в рамках обласної Програми підтримки розвитку інформаційної та видавничої сфер Чернігівщини на 2016–2020 роки.

Не для продажу.

*В оформленні обкладинки використана
ілюстрація Овсієнко Софії*

Бордонос М. І.

Б 82 У минуле навпростець, або Невеличкі казочки про старовинне місто на Десні [Текст] / М. І. Бордонос. — Житомир: ТОВ «Бук-друк», 2017. — 32 с.

ISBN 978-617-7607-46-4

Книга, яку ви тримаєте в руках, — спроба познайомити дітей з легендами Чернігова та персонажами, життя яких пов'язане з містом. Вона не претендує на історичну достовірність — це, швидше, невеличкий екскурс в історію рідного краю та міста з метою зацікавити дітлахів.

УДК 821.161.2

ISBN 978-617-7607-46-4

© Бордонос Маргарита. 2017

© ТОВ «Бук-Друк», видання, 2017

Малюнок Лізи Берестової, арт-студія «Колібри»

Мандрівка Андрійка «Чорним гаєм»

Дивна історія трапилася із Андрійком Карпенко, маленьким хлопчиком, якому нещодавно виповнилося 8 років. Несподівано для себе він зацікавився... історією.

— Ну і дивина,— скажете ви. І будете праві. Насправді, дивини особливої немає. Тільки якщо не рахувати те, що до цього літа дитина взагалі не знала, що є така наука.

Андрійко, як і більшість сучасних дітей, читати не любив. Будь-яка книжка, та ще й без малюнків, викли-

кала в нього нудоту. Його неможливо було примусити читати. А ви кажете: історія! Тож нудьга зелена. Ось гаджети, комп'ютер чи телефон його зачаровували. Він міг годинами сидіти біля комп'ютера. Гратися у різні ігри, дивитися мультики. Його неможливо було від них відволікти. «Навіщо мені ці книжки? Живуть люди і без них. Зараз, у сучасному світі, книжки нікому непотрібні», — роздратовано думав хлопчик, коли матуся примушувала його читати. Тож про історію як науку він нічого не знав. При всьому тому, на радість батькам, Андрійко ріс допитливою та жвавою дитиною. Його все цікавило. Він навіть знав такі сучасні слова, як планшет, флешка, вінчестер, вірус, смартфон, файл, системний блок та інші. Не завжди, свята правда, він здогадувався, що вони означають. Та, на його думку, це не головне. Взагалі знання його не особливо цікавили. Хто такий, наприклад, Ярослав Мудрий, навіть, не замислювався. Він вважав, що йому це непотрібно.

Андрій жив у великому місті. Там він ходив до школи. Ставав поступово освіченою людиною. Але процес цей довгий. За два роки хлопчик ще тільки навчився більш-менш впевнено читати та писати. Але далі підручників справа не пішла. Та й школа йому подобалася лише кілька перших місяців навчального року. Коли ще не багато задавали домашніх вправ. Більш йому до вподоби були літні канікули. Тепле сонечко, річка, фрукти — клас!

На цілих три місяці відправлявся хлопчик до бабусі, у старовинне місто. Його інколи навіть рекламують: «Чернігів—місто легенд». Що таке легенди, Андрійко ще не знав. Ну, не проходили вони цього на уроках. Він же лише

другий клас закінчив. Це ж не математика, не англійський. Ці предмети вони з першого класу почали зубрити. А таку науку як історія маленькі школяррики ще не вивчали. Слово він, безперечно, чув, та розпитати, що ж це таке, в нього не було ані часу, ані бажання. Навіщо це йому? Краще погратися із кішкою Діною. Єдине, що засмучувало Андрійка у бабусі, це повна відсутність засобів комунікації. Не було у бабусі ані комп'ютеру, ані електронної пошти, ані смартфона. Як без всього цього жила бабуся, у Андрійка в голові не вкладалося. Бабусю він любив, але вважав, що вона відстала від сучасного життя років на сто.

А жила його бабуся у маленькому будиночку, неподалік великого зеленого парку. Доволі часто, коли була гарна погода, хлопчик ходив із мамою туди гуляти. Великі дерева, зелені галявини, багато різних кущів кожного разу вражали його уяву. Андрійку здавалося, що він потрапляв в якусь дивовижну зелену країну. Саме у цій країні, думав хлопчик, вірогідно, живуть великі, сильні та мужні люди. Вони володіють секретами мудрості та довголіття.

Інколи, з-за дерев, виглядали дивні дерев'яні скульптури. Їх обличчя нагадували хлопчику героїв чарівних казок, які йому читала матуся. Тоді він був ще зовсім маленьким. Хлопчина довго роздивлявся величезні фігури. Спробував залізти на дерево, щоб роздивитися ближче, але це йому не вдалося.

Став розпитувати матусю про походження скульптур. Та жінка теж не мала жодного поняття про цих казкових героїв. Щоб відволікти сина, вирішила розповісти йому про місто, в якому жила бабуся. А почала вона свою розповідь із назви міста.

Малюнок Ярослави Скрипченко, арт-студія «Колібри»

Загадкова назва

— Андрійко, як ти думаєш, чому місто має назву Чернігів?— запитала матуся. Хлопчик подумав і відповів перше, що йому спало на думку:

— Мабуть, тут росте багато чорниці або тут виготовляють чорнила,— швиденько відповів хлопчисько. Хоча це щось не те, — виправився він. Пишеться ж Чернігів, а не Чорнігів. Правила написання назви він вже засвоїв, бо надсилав бабусі листівку до Нового року. Мама засміялася і запропонувала подумати ще.

Хлопчика зацікавила загадка про виникнення назви

міста. Що вона означає? Чернігів? Назва ж ні з чим не схожа. Питання у Андрійка сипалися, як горох:

— А чому саме Чернігів, а не Щернігів або Сернігів?

Варіантів у Андрійка було безліч і один оригінальніший за інший, але мати відкидала всі припущення сина. Нарешті він здався і попросив матусю розкрити таємницю.

Мама розповіла дитині, що на місті сучасного міста колись, давно – давно був величезний ліс. Він мав назву «Чорний гай». І начебто від цього гаю і пішла назва. Але це тільки одна версія. Їх досить багато.

Наприклад, деякі вчені пов'язують назву із войовничим племенем чорних клобуків, які колись мешкали у цих містах.

— А хто такі клобуки і чому вони чорні?— відразу поцікавився Андрійко.

— Особисто я з ними не зустрічалася, — пошуткувала жінка. — Жили вони давно-давно. Пам'ятаю, що десь я про них читала. Деякі войовничі племена охороняли свої території від ворогів. Щоб якось відрізнитися від інших, вони одягали великі чорні шапки — клобуки. Від цього їх і стали так називати. Чорні клобуки були представниками чернігівських князів на далеких територіях. Вони були дуже войовничі. Брали участь у всіх військових міжусобних війнах. Лякали ворогів навіть своїм виглядом

Інші розумні люди пов'язують назву Чернігова із дикими тваринами, які мешкали у цих лісах.

Бачиш, скільки різних легенд про походження імені міста. Але мені більше подобається романтична, красива, поетична та цікава версія. Її пов'язують із князем Чорним і його дочкою — красунею княгинею Чорною (Цорною).

— А хто такий князь? Це президент?

— Ні, мій хлопчику, тоді президентів, ще не було. Але правителі держав були і держав цих було багато. Кожна, навіть невеличка територія землі мала свого правителя — князя. Між ними, до речі, постійно йшли свари за землі. Дуже часто вони відстоювали свої інтереси у війнах і воювали за кожний клаптик землі. Це були досить досвідчені люди, які багато робили для розвитку свого князівства. Таким був і князь Чорний. Його ім'я залишилося в історії. Може, саме на честь його названий Чернігів, а може, на честь його доньки – княжни?

— Мамо, мамо, розкажи мені про княгиню, — попросив Андрійко.

— Добре, синку, давай сядемо на лавочку. Я розповім тобі чудову легенду.

— Мамо, а що таке легенда? — поцікавився допитливий Андрійко. Він нарешті вирішив з'ясувати, що ж означає це загадкове слово.

— Легенда? — перепитала мати. — Уяви, що тобі розповіли про якусь цікаву подію. Ти поділився інформацією з однокласником, той розповів про це іншим, ті розповіли своїм друзям і так далі. Під час переказу хтось додає щось своє, прикрашає різними подробицями. Насправді, їх, мабуть і не було. Поступово історія обростає різними подробицями і перетворюються на невеличку легенду. Тобто в цій історії щось — правда, а щось — вигадка. Раніше більшість людей не вмiла читати і писати, не було телевізору та Інтернету. Про різні події вони дізнавалися із розповідей очевидців. Потім інформацію переказували іншим.

Ті, хто вмів писати, записували розповіді. Так вони дійшли до нашого часу. Але точно сказати, що так було насправді, дуже важко. Люди ж, по-різному розповідали про ту чи іншу подію. Так народжувалися легенди. Сталося це і з назвою чудового міста — Чернігова. Легенд багато. І всі вони різні. Я ж розповім тобі саме ту, яка мені більш за все подобається. Легенда про красуню княгиню Чорну.

— Мамо, мамо, розкажи,— знов попросив Андрійко. — Я зрозумів, що таке легенда.

— Ну, слухай! Жив у славетному місті хоробрий князь на прізвище Чорний. Він був володарем цього міста. Любив, захищав та будував його. Ще він був хоробрим воїном та гарним батьком для своєї улюбленої дочки. На жаль, не збереглося ім'я дівчини. Але здається мені, що була вона статною, чорнобровою красунею. Росла дівчина на радість батька — розумницею та помічницею. Часи були складні. На велике, за тими часами місто, постійно нападали хазари. Хазари – це дикі кочівники, які нападали на різні народи, щоб завойовувати собі зайві території. На чолі хазар стояв головний керівник, жорстокий каган. Він брав у полон людей. Забирав коней та скарби, занастив землі. Дізнався каган про дівчину-красуню. Сподобалася вона йому. Став до неї сватів засилати. Вирішив одружитися. Заслав до батька своїх перемовників. Та не до вподоби був каган дівчині, не кохала вона його. Відмовилася вийти за нього заміж. Люблячий батько не став примушувати любу донечку.

Розлютився ворожий каган, зібрав тисячне військо і вирушив підкоряти серце неприступної красуні. Батько дівчини, князь Чорний, відбив атаку хазарівців. Та розвідникам кагана вдалося викрасти княжну. Чарівна дівчина не захотіла бути коханкою ненависного, нелюбого кагана. Кинулася вона з високого терема і загинула на

Малюнок Дарини Смучок, арт-студія «Колібрі»

місті. Люди були вражені цим вчинком. На згадку про загиблу красуню і назвали місто, де сталася трагедія, на її честь. Так місто отримало назву Чернігів.

Андрійко, затаївши подих, слухав історію, яку йому розповідала мати. Жінка, продовжувала:

— Це лише красива легенда, яких досі багато. Вчені прискіпливо та довго шукали підтвердження цієї легенди. Втім, багато історичних знахідок свідчать про те, що

місто було ще задовго до життя князя Чорного. Загадка залишається загадкою. І люди досі не знають відповіді.

Але легенда подобається багатьом і тому живе вже багато століть.

Деякі вчені схиляються до думки, що місто назване на честь Чернига (Черньга), першого поселенця або старійшини роду, який заснував місто. Іншим до вподоби версія, що місто назвали на честь дивної тварини — сарни, яка була схожа на оленя. Її багато було у лісах, які росли на місті сучасного міста.

Хлопчика вразили легенди. Йому захотілося дізнатися більше про історію міста.

Одного разу йому навіть привидівся дивний сон. Начебто потрапляє він у «Чорний гай».

В ньому багато дерев, вони, мов велетні, підняли свої руки-гілки і закривають небо. Сонце ледь-ледь просвічує крізь заплутані між собою, сплетені крони дерев. У гаю хлопчик побачив дивних звірів. Один звір був дуже схожий на оленя, із невеликими закрученими рогами. Навіть уві сні дитина зрозуміла, що це не олень, а зовсім інший звір. Він начебто підійшов до Андрійка, похитав головою, опустив роги і промовив:

—Привіт, хлопче, давай знайомитися. Мене звуть сарна. Таких звірів у час, коли ти живеш, немає. А може, і залишилося десь кілька тварин? Колись на місці сучасного міста був великий чорний гай. Я та мої родичі мали можливість вільно стрибати та бігати. Ми були володарями цього гаю. Нас було багато. Сарни були стрімкі, сильні та мужні, відвоювали своє місце під сонцем. Але одного разу з'явилися люди, яким став потрібен цей гай. Вони повбивали моїх

красивих братів та сестер. Я встиг схоронитися у великій печері і бачив все, що коїлося у цьому гаю.

Андрійко слухав уважно красивого звіра. Він відчував повагу до сміливця. Хлопчаку здалося, що він запитав в сарни:

— А де зараз живуть сарни? Чи можна їх побачити у сучасному лісі?

На це питання сарна лише похитав головою:

— Не знаю, любий друже. Може десь і живуть наші нащадки. Я лише радий, що місце, де ми жили, назвали на нашу честь містом Сернігів. Навіть уві сні Андрійка здивувало те, що сарна помилилася і назвала місто Сернігів, а не Сарнигів, та й взагалі воно має назву Чернігів. Щось не так — і вже хотів сказати про це звіру, та Сарна ще раз хитнув головою із невеликими рогами і побіг. Далеко-далеко. А на його місці з'явилася стара людина у чорному вбранні, якому у сучасному житті навіть немає назви. Він звернувся до Андрійка із запереченням:

— Не вір цьому рогатому звіру. Це я, Черниг, найдревніший мешканець міста. Я жив тут у давні, давні часи. Нічого тут не було. Лише ліс густий та трава велика. Це було задовго до вашої ери.

... Андрійко ж почав просинатися. Перед його очима начебто стояв цей чорний чоловік і промовляв :

— Я Чернег, я Чернег, я Чернег.

Хлопчик довго знаходився під впливом сну. Розмірковував. Не міг зрозуміти, яка ж легенда про назву міста йому більше подобається?

Парубок навіть, забув про свій улюблений комп'ютер. Так його зацікавила мандрівка у минуле.

Малюнок Дениса Солов'я, арт-студія «Колібри»

Вік міста —загадка й досі

Між тим в маленькій голові Андрійка виникли нові питання. При першому зручному випадку він запитав у матусі:

— Мамо, зараз ми живемо у XXI столітті. Це я точно знаю. Нам вчителька розповідала. Всі ми, нинішні школярики, народилися у XXI столітті. Я знаю, що кожна людина має свій вік. А скільки ж років місту, де живе бабуся?

Матуся здивовано подивилася на сина. Дуже дипломатично стала відповідати:

— Місто Чернігів дуже старе. Його можна назвати навіть древнім. Археологи знаходили сліди людини, яка жила на цих територіях майже в четвертому столітті до нашої ери.

Андрійко водночас запитав:

— А коли з'явилася наша ера?

— Християни, а це саме ми, вважають нашою, новою ерою час від народження Ісуса Христа. Тобто нашій ері трохи більше двох тисяч років. Все, що раніше, вважається до нашої ери.

Поселення ж людей на місці сучасного Чернігова з'явилися на початку першого століття нашої ери. Підтверджує це перша документальна згадка про чудове місто на Десні, яка з'явилася у «Повісті временних літ».

— А що це за книжка? Її можна почитати?— сипав питаннями Андрійко.

— Ні, це дуже старовинна книжка, яка дійшла до нашого часу. Зберігається вона у музеї. Написав її Нестор-літописець. У той час не було багато освічених людей. Всі події описували чернеці-літописці. Саме у цьому літописі і знайшли вчені першу згадку про Чернігів.

Місто було одним із найбільших міст лівобережної України. Його життя, як і життя його мешканців не було простим. Воно знало часи піднесення і часи занепаду. Ним правили славні князі, які залишили свої імена в історії. Ти, мабуть, чув про князя Мстислава, який правив містом дванадцять років. Саме цей хоробрий та сміливий князь отримав перемогу у битві над Ярославом Мудрим. Він створив Чернігівське князівство. Об'єднав багато земель Сіверського краю та Тмутаракань.

— А що це за Тмутаракань?— запитав хлопчик. Мати не була обізнана у тонкощах історичної спадщини міста, тому відповіла сину:

—Треба подивитися в Інтернеті, де саме знаходилося це загадкове князівство. Але воно точно існувало. Часто переходило під владу різних князів. До речі, вони ніяк не могли поділити ласий шматок території. Чернігів постійно переходив від одного князя до іншого. Ярослав Мудрий, потім Святослав, потім Володимир Мономах, потім знов Святославовичі. Хоча треба віддати належне: кожен з них вніс свою лепту у розвиток чудового міста. Ми досі можемо милуватися історичними пам'ятками, які залишили нащадкам славні князі.

Наприклад, Мстислав, син Володимира створив центр Чернігова – Детинець. Саме він розпочав будівництво чудових храмів, які й досі прикрашають старовинне місто. На Валі стоїть Спаській собор. Уявляєш, колись перед ним була головна площа міста. Саме на ній розміщувалися князівські палаци, тереми. Там жили князі та їх родини.

—А де ж вони зараз?

—З тих пір багато часу минуло. Були війни, які руйнували місто, змінилося багато правителів. Всі вони щось добудовували, перебудовували. Намагалися зробити місто кращим. Сучасні правителі теж намагаються будувати нове. В них це не завжди гарно виходить. Зараз вже вони зветься не князями, а мерами. Сьогодні наш мер прикрашає місто новими гарними фонтанами та квітами.

— Спаській собор я бачив. Він дуже красивий. Мене бабуся навіть водила туди свічечки ставити.

Андрійко замислився. Йому вкрай як захотілося стати древнім князем і очолити якесь чудове будівництво. Щоб і через віки воно прикрашало місто. Він уявив себе одягнутим у князівське вбрання із великим мечем (такі він бачив на картинках).

До розмови долучився батько матусі, тобто дідусь Андрійка. Все своє життя він захоплювався краєзнавством. Знав багато цікавого з життя міста. Він пообіцяв розповісти хлопчику безліч цікавих історій.

Андрійко захопився легендами. Не міг дочекатися, коли ж дід розповість нову цікаву історію. Але діду весь час було ніколи.

Одного разу Андрійко залишився із дідом на господарстві. Мати із бабусею пішли по магазинах. Зрозуміло: то жіночі справи — чоловікам це не цікаво. Хлопчик сподівався, що дід залучить його до рибальських справ. Його це вкрай цікавило. Він уже розфарбовував різні розмальовки і чекав, коли дід покличе його на допомогу. Парубійко нудився, йому було сумно. У діда щось не виходило, він нервував. До того ж, Андрійко весь час відволікав діда, який був дуже зайнятий підготовкою до виїзду на рибну ловлю. Але ж і малюку хотілося бути причетним до гарної справи. Та діду він тільки заважав. Нарешті хлопчик так допик старого своїм нудінням, що той відклав все своє приладдя і голосно сказав:

— Все, ми йдемо з тобою гуляти,— і, взявши з собою песика Бублика, дід з онуком пішли до скверу.

Малюнок Вероніки Шевченко, арт-студія «Колібрі»

Легенда про богатиря, який захищав місто над Десною

Цього разу вони пішли не у той парк, що був поруч із домом. Поїхали на маршрутці до центру міста. Весь час, поки їхали, хлопчик задавав дідусеві безліч запитань:

—А чому?А де?А скільки?

Дід ледь встигав відповідати. Врешті решт Андрійко змовк. Мабуть, втомився від питань. Та вони вже й доїхали. Дідусь запропонував:

— А давай-но трохи прогуляємося сквером. Я тобі покажу П'ятницьку церкву. Потім сядемо на лавочку і я ще багато цікавого розповім.

— Діду, а чому ця церква має назву П'ятницька? Її по п'ятницях будували?

— Логіка у твоїх запитаннях є. Та назвали цю церкву на честь святої Параскеви П'ятниці, покровительки полів та худоби, хранительки родинного благополуччя та щастя. Збудували цей чудовий храм ще до монголо-татарської навали. Наприкінці XII століття. Він має чудову незвичну архітектуру. Бачиш маленькі вікна-бійниці? Існує легенда, що храм мав оборонне призначення. Його застосовували під час нападу монголо-татарів. Кілька разів храм був зруйнований, та, як той Фенікс, вставав з руїн і набував ще більшої краси. До речі, он бачиш, на одній із стін цікавий, майже відшліфований камінь? Всі намагаються доторкнутися до нього рукою. Кажуть, що він приносить удачу. Студенти та учні перед іспитами обов'язково прибігають сюди. Сподіваються, що їм поведе і камінь допоможе отримати гарну оцінку. Давай і ми торкнемося каменя, нам теж удача не зайва. Наловимо багато риби на рибалці.

Андрійко не міг дістатися до чудового каменя, тому дід підняв його на руки. Долоньки хлопчика торкнулися гладенької поверхні. Він швиденько загадав бажання. Може збудеться!

Пішли із дідом далі. Раптом дитина побачила у парку незвичний пам'ятник.

Кремезний чоловік тримав у руці величезну палицю. На голові у нього був незнайомий хлопчику головний убір. Обличчя прикрашала величезна борода. Взагалі

щось незвичне було у постаті та погляді цього чоловіка. Зроблений з дерева, він вразив уяву хлопчика.

Андрійко чомусь пошепки запитав:

— Діду, а це хто?

Дід всміхнувся і із задоволенням відповів:

— Це, хлопче, билинний богатир Ілля Муромець

— А чого він якийсь дивний? Руки в нього довгі, а ноги навпаки — короткі? Плечі величезні, а сам невеликий на зріст? І чому він билинний? Чому пам'ятник йому такий зробили? Чим він це заслужив? — Допитувався у дідуся Андрійко.

— Я ж обіцяв тобі розповісти багато цікавого. Давай присядемо на лавочку.

Вони сіли на зручну лавочку під старим каштаном. Дід почав свою розповідь:

— У старовинному місті Муромі жили собі дід та баба. Працювали вони важко. Та на життя не скаржилися. Єдине, що їх засмучувало, — не було в них діточок. Багато разів зверталися селянин та його дружина до Бога. Молили, щоб послав Господь їм дитину, нагородив за їх важку працю. Просили, щоб народився в них помічник. Та довгий час не доходили їхні прохання до Всевишнього. Нарешті почув Господь молитви бідних людей. Народився в них довгоочікуваний син. Назвали дитину Іллею. Але недовго раділи дід із бабою. Дитинка народилася хвора та немічна. Хлопчик був розумним, але ніжки його не слухалися. Весь час проводив він у ліжечку. Батьки працювали важко на полі. Щоб себе прогодувати та й синочку хлібця принести. Та хлопчик майже весь свій обід від-

давав бідним та безхаткам. Просив лише, щоб помолилися вони за його здоров'я. Попросили б Господа, щоб той вилікував його ніжки. Мріяв допомагати батькам. Виріс хлопчик, став вже й парубком. Та ніжки його залишалися немічними, мов у малої дитини, яка ще не вміє ходити. Минуло вже тридцять років. З парубка він перетворився на дорослого чоловіка, а все ще лежить у ліжку. Не може вийти навіть з дому.

Одного разу, зайшла до їхньої хатинки дивна людина. Красивий парубок, обличчя якого було начебто світлом осяяне. Став просити у Іллі милостиню. Той і каже, що нічого в нього немає, лише вода студена. Набрал чашу і запропонував молодцю. Той випив ковток, а решту запропонував випити Іллі. Коли той випив, молодець запитав, що той відчуває. Ілля відповів, що відчуває силу у руках та ногах. Молодець запропонував йому ще ковтнути води. Чоловік випив ще. Відчув силу силенну. Озирнувся навколо, а у кімнаті немає нікого. То Янгол-охоронець його був. Перетворив він Ілля з хворої людини на богатиря. Побіг Ілля до батьків, показує, яким сильним став. Звернувся до батька:

— Хочу вам, старим, допомогти!

А батько йому суворий батьківський наказ дає:

— Силу тобі янгол-охоронець дав, щоб ти людям допомагав.

Вирішив Ілля до Києва йти. Молитися. Дякувати Богу, що вилікував його. Попереджають його всі, кажуть, щоб йшов він не прямим шляхом, а окільним. На прямому шляху розбійники господарюють. Не дають простим людям ані пройти, ані проїхати.

— Як це так? — обурився Ілля. — Люди мають право їхати всюди. Ніхто не може їм в цьому заважати. Я поїду прямою дорогою. Провчу лихоїмців.

Дід так голосно розповідав казку, що поруч із ними стали збиратися люди. Всі слухали цікаву розповідь. Андрійко ж слухав діда, затамувавши подих. Тільки інколи намагався вставити своє слово. Ось і зараз не втримався і запитав тихесенько:

— І він не злякався злодіїв?

— Ні, онуче. Ілля був хоробрим та сміливим чоловіком. Він взяв свого коня. Поїхав назустріч небезпеці. Тільки під'їхав до широкого шляху, як йому назустріч вийшли розбійники. Їх було багато. Всі були із різною зброєю. Дуже войовничі. Та це не злякало Ілля. Натягнув він свій лук, звернувся до розбійників:

— Якщо ви будете заважати людям їздити цим шляхом, будете грабувати їх, я всіх вас на шматочки розірву. Підходь самий хоробрий, поміряємося силою.

Злякалися розбійники. Стали пропонувати Іллі золото та коштовні каміння. Він від усього відмовився. Натомість запропонував їм розійтися по домівках. Пригрозив, що, якщо дізнається про погані вчинки злодіїв, повернеться. Відірве їм руки та ноги. Розбійники поклялися не займатися більше розбійною справою. Порадили Іллі їхати до Києва непрямым шляхом, мовили, що під Черніговом стоїть військо бусурманське. Три роки, запевнили вони, народ страждає від бусурманів.

Це попередження розлютило Ілля. Вирішив він звільнити людей. Тільки став під'їжджати до міста,

чує стогін та плач. Місто у полоні, ворота зачинені. Нікого вороги не випускають з міста. А коло нього ворогів... оком не окинеш. Розгарячив своє серце богатир. Вирвав велетенського зеленого дуба і став ним махати. Розмахнеться направо, вороги падають, розмахнеться наліво — лякаються бусурмани, біжать поза очі. Визволив місто від бусурман. До нього вже люди поспішають — дякують. Запрошують його князувати у Чернігові. Пропонують коштовності, пригощають ласощами. Відмовляється від усього Ілля Муромець. Звернувся до чернігівців:

— Визволив я ваше місто від бусурман. То ж беріть його. Не пускайте ворогів. Не залишусь я князувати у вас. Господь подарував мені силу силенну, щоб я боронив землю від ворогів. Поїду до Києва, молитися та захищати рідну землю.

Чернігівці завжди пам'ятали слова Іллі. Вони вважають його своїм, рідним богатирем. Тому й пам'ятник йому поставили. Щоб наступні покоління пам'ятали народного героя. Зберігали про нього пам'ять.

Андрійко, затамувавши подих, слухав діда. Потім, коли вже йшли додому, зірвав квіточку кульбабки і поклав її біля пам'ятника билинному героєві.

Малюнок Софії Шевкопляс, арт-студія «Колібрі»

Болдини гори

Наступного разу Андрійко із дідусем вирішили здійснити більш довшу за часом екскурсію. Хлопчик згадав, що одного разу він із мамою проїжджав на автобусі повз великого пагорба.

Він навіть назву зупинки запам'ятав «Пагорб слави». З автобуса побачив велику стелу та кілька монументів.

Його це дуже зацікавило, але автобус швидко промчав мимо, поїхав за маршрутом. Андрійко не встиг роздивитися, що ж то за пагорб такий? Ось і вирішив запропонувати діду поїхати туди. Простіше ж все на місці

з'ясувати, про все дізнатися. До речі, хлопчика завжди дивували гори та великі пагорби. Вони водночас були своєрідними місцями його фантазій. Його зачаровували незрозумілі загадкові кам'яні велетні. Він їх бачив на відпочинку біля моря. А тут великі погорби розташовані у місті. Звідки вони? Дитині здавалося, що у цих пагорбах живуть величезні богатири. Він бачив таких по телевізору. Його уява малювала казкових героїв, що оселилися і живуть під землею. Великі, великі. Їм не вистачає місця під землею і вони піднімають її.

Нагадаємо, що Андрійко був дуже допитливим хлопчиною. Він ще вдома став розпитувати діда про ці дивні, незрозумілі для нього кургани. Заздалегідь дізнався, що вони навіть назву мають особливу — «Болдини гори».

— Чому саме Болдини? Чому гори? І звідки ці гори з'явилися у Чернігові? — закидав хлопчик питаннями діда. Їх було безліч. Діду довелося навіть засісти за свої улюблені книжки. Треба ж було досконало пояснити онуку все про унікальні пам'ятки історії.

І ось одного ранку вони вирушили мандрувати Болдиними горами. Для цього не знадобилося спеціального знаряддя. Лише бажання та пляшка води. Літо ж, спека.

Сіли на маршрутку, лише кілька зупинок і вони вже на місці. Ще у мікроавтобусі дід розпочав свою розповідь. Пояснив онуку, чому саме ці великі пагорби мають назву Болдини гори.

Розповів, що знав. Пояснив онуку, що історики пов'язують назву із старослов'янським словом «болд». Тобто — дуб. Начебто на цьому місті росли великі та кремезні дуби. Зараз велетнів майже не залишилося.

Хоча кілька старих дубів і досі прикрашають гори. Вони вже довгожителі, їм понад 300 років.

Андрійко перш за все попросив показати йому старовинні дуби. Це були прапрапрадідусі сучасних дерев. Хлопчик навіть охопити стовбур дуба не зміг. Таким той був величезним.

Розпочали вони свою екскурсію із двох величезних курганів.

Малюнок Софії Ведмідь, арт-студія «Колібрі»

—Діду, а звідки взялися ці пагорби,— запитав Андрійко діда, коли вони підійшли до найбільшого.

— Розумієш, хлопче, раніше тут було язичеське капище і кладовище. Тут ховали знатних людей — князів, бояр. Чим вищий курган, тим значнішою була людина. Ось тут можна побачити два визначних кургани — Гульбище та Безіменний. У кургані Гульбище знайшли меч, щит, кольчугу, інше знаряддя. Вони здивували навіть археологів. Були величезними і належали, мабуть, справжньому багатирю.

— Може це знаряддя Іллі Муромця? — відразу озвучив свої роздуми хлопчик.

— Таке припущення має місце. Історики не відкидають таку версію. Та деякі ченці Києво-Печерської лаври стверджують — саме там, в лаврі знаходяться його мощі. Як би там не було, може, на Чернігівському пагорбі це був і не Ілля Муромець. Може, інший богатир. Ім'я залишилося, на жаль, невідомим. Хоча легендарний Ілля Муромець, безперечно, залишається саме в історії чернігівської землі. Легенда продовжує жити. І зараз багато хто вірить, що саме у Чернігові закінчив свій життєвий шлях славний богатир.

Неподалік Єлецького монастиря є ще Чорний курган. Там начебто похований князь Чорний. У цьому кургані ще у вісімнадцятому столітті археологи знайшли мечі, шаблі, кольчуги, посуд, та інші речі.

— А де зберігаються ці речі сьогодні? Де їх можна подивитися? — допитувалася дитина.

— Ми із тобою обов'язково відвідаємо Історичний музей. Там зберігається багато цікавого. Ти на власні очі побачиш історичні та археологічні знахідки. Взагалі історія, скажу я тобі, — найцікавіша наука. Вона постійно ставить багато питань і шукає на них відповіді. В історії багато чорних плям і чим більше ти її вивчаєш, тим більше їх виникає. Та підемо далі. Болдини гори — це суцільні загадки. Вони і досі зберігають у собі багато цікавого. Історики постійно сперечаються щодо їх походження, а гори підкидають їм нові питання.

— А які саме питання? — знов запитав допитливий хлопчик.

— Зараз ми з тобою підемо до Антонієвих печер. Сьогодні ці печери викликають багато суперечливих припущень. Науковці весь час досліджують цей чудовий історичний феномен. І кожного разу дивуються. Дослідження тільки трохи піднімають лаштунки, за якими ховаються таємниці.

— Цікаво. Невже сучасні вчені не спромоглися розв'язати ці загадки? Дивно!

— Кажуть, що в Антонієвих печерах живе привид.

— Дідусь, це правда? Не може бути! Це все вигадки. Насправді я боюся привидів. Та з тобою мені не страшно. Це ж так цікаво. Підемо скоріше, я хочу подивитися, де ж саме живе той привид. У печерах? Вони ж під землею? Що, він і досі там живе? — допитувався хлопчик.

— Я переконаний, що це легенда. Та у кожній легенді є часточка правди. Тож слухай.

Жив на світі чернець. А звали його Антонієм. Вважають, що саме він заснував Києво-Печерську лавру. Тому і стали прозивати його Антонієм Печерським. Легендарна була особистість. Мав особисту думку, вів аскетичний спосіб життя, мав дар зцілення, творив чудеса.

Інколи його погляди не подобалися владі. Одного разу, переховуючись від гніву одного з правлячих князів, він опинився у Чернігові. Заснував тут свій печерний монастир. Разом із однодумцями викопав першу печеру. Чернецькі келії вражають своїми розмірами. Під землею виявили величезну підземну церкву, яка мала площу понад 60 кв. метрів. Висота досягала 3-х метрів. Це підземне містечко отримало назву Болдино-

городський Богородичний монастир. Та цей монастир був зруйнований під час татаро - монгольської навали.

Кажуть, святе місце не буває пустим. Під час козаччини почалося відродження монастиря. Тоді він отримав нову назву Іллінський. На честь церкви, яка була збудована біля входу до Антонієвих печер. Ось зараз ми туди і підемо.

Андрійко міцно стиснув дідову руку і поки вони йшли до печер, не випускав її. Коли підійшли до самих печер, Андрійко вже не мав сильного бажання подивитися, як жили ченці, але його приваблювала думка побачити привида. Страшно, але ж як цікаво!

— Діду, а який той привид? А чому він живе у печерах? Він дуже страшний?—допитувався хлопчик.

Вони вже підійшли до входу та придбали квітки. Разом з іншими екскурсантами почали спускатися у підземну церкву. Стало страшенно холодно. Спускалися все нижче і нижче, миготіли лампочки. Андрійко побачив маленьку келію, де за легендами жили ченці. Вона його просто вразила. Екскурсовод розповідала, що досліджено 350 метрів підземних ходів, серед яких є один тупиковий тунель. Саме там, вважається, і живе привид.

Раптом Андрійкові здалося, що він побачив білу хмарку. Йому здалося, що він розгледів в ній виснажене обличчя старця. Рука хлопчика затремтіла, він сховався за свого діда і заплющив очі. Дитина чула голос екскурсовода про енергетичний кут, який допомагав ченцям лікувати людей. До речі, зазначила вона, і зараз люди відчувають енергетичний вплив у цьому

місці. Андрійко довго ще стояв із заплющеними очима. Коли почув про якийсь вплив, відразу їх відкрив. Йому теж захотілося відчути на собі чудодійну силу печер. Встав посеред кута. Несподівано для себе став тихесенько розкачуватися. Це було так дивно, що не міг промовити ані слова. Тільки тихенько качався туди-сюди, сюди-туди.

Нарешті отямився, швиденько підбіг до діда. Тихесенько промовив:

— Діду, підемо звідси. Мені якось недобре.

Він ще раз оглянув підземну церкву. В нього змерзли руки. Дуже захотілося на поверхню. Біла хмарка кудись поділася. Може, вона просто йому привиділася. Коли вийшли на поверхню, Андрійко кілька разів глибоко вдихнув. Потім запитав:

— Діду, а чому цей привид живе у печерах? Там так холодно, так страшно. Взагалі, як там жили ті ченці? Там же сонця ніколи не було.

— Колись давно-давно жив у цьому підземному монастирі священик Тарасій. Одного разу побачив він на службі у Троїцькому монастирі красиву монахиню. Закохався. Монахині теж сподобався молодий священик. Кохання було сильним та справжнім. За церковними законами вони не мали права одружитися. Від великого кохання у монахині повинна була народитися дитинка. Та це був страшенний гріх для неї. Вирішила дівчина позбавитися дитини і померла. Тарасій не переніс горя, наклав на себе руки.

Його душа, кажуть, і досі страждає. Не має спокою. Бродить душа Тарасія по печерному монастирю. Ба-

чать його люди і сьогодні. А може, це їм тільки здається. Ось така легенда про привида, — закінчив свою розповідь дідусь. — В мене десь є книжка про тайни Іллінської церкви та Троїцького монастиря.

— Ой, діду, дай мені почитати. Яка цікава наука — історія. Так цікаво дізнатися, як люди жили раніше. Давай ми з тобою ще до Історичного музею сходимо. І до бібліотеки. Візьмемо книжок про історію. Мені хочеться їх всі прочитати. Дізнатися як можна більше про минуле цього загадкового міста. Воно справжнє «Місто легенд».

— Так, дійсно, мій хлопчику. Історія міста Чернігова — славна та омріяна легендами. Воно водночас і старовинне, і сучасне. В ньому ще є багато загадок, які не розкриті науковцями. Є над чим працювати.

— Я знаю, ким буду, коли виросту. Істориком.

— Добре, але для цього потрібно багато вчитися. Прочитати багато-багато книжок.

«Історія — це шлях у часі», — сказав великий вчений давнини Геродот. Тож, якщо забажаєш, можеш долати цей шлях. А зараз час рушати додому. Нас вже зачекалися. Ми з тобою мандрували у минуле навпростець. Лише доторкнулися до історії. Її ж вивчати треба прискіпливо.

Літературно-художнє видання

Бордонос

Маргарита Іванівна

**У МИНУЛЕ НАВПРОСТЕЦЬ, АБО
НЕВЕЛИЧКІ КАЗОЧКИ
ПРО СТАРОВИННЕ МІСТО
НА ДЕСНІ**

Підписано до друку 26.12.2017 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура PragmaticaC.
Ум. друк. арк. 1,86. Зам. №357. Тираж 250 прим.

Видавець ТОВ «Бук-друк»
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17А
тел.: (0412) 422-106

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції України
серія ДК №5610 від 21.09.17 р.*

Друк та палітурні роботи ТОВ «Бук-друк»
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17А
тел.: (0412) 422-106, e-mail: book_druk@i.ua

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції України
серія ДК №5610 від 21.09.17 р.*

ISBN 978-617-7607-46-4

9 786177 607464